

Andrzej Kaszubkiewicz

Symbioza zespołu muzealnego z parkiem krajobrazowym na przykładzie Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

---

Ochrona Zabytków 51/1 (200), 47-50

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SYMBIOZA ZESPOŁU MUZEALNEGO Z PARKIEM KRAJOBRAZOWYM NA PRZYKŁADZIE MUZEUM PIERWSZYCH PIASTÓW NA LEDNICY

Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy jest jednym z największych w kraju muzeów na wolnym powietrzu, o bardzo interesującym profilu archeologiczno-etnograficzno-przyrodniczym. Powstało przez przekształcenie w 1969 r. ówczesnego rezerwatu archeologicznego „Ostrów Lednicki” w muzeum. Ostrów Lednicki — największa z pięciu wysp jeziora Lednica — kryje najlepiej zachowane do naszych czasów najstarsze relikty murowanych obiektów w Polsce. Pałac i kaplicę oraz kościół grodowy otoczony wałem pobudowano w 2 poł. X w., w okresie, kiedy Polska przyjęła z Czech chrześcijaństwo. W badaniach przeprowadzonych w ostatnich latach odkryto w najstarszej posadzce kaplicy dwa baseny chrzcielne, widomy ślad chrystianizacji. Zabytki te wiążą się z trzema najważniejszymi postaciami tego okresu: Mieszkiem I, jego żoną, czeską księżniczką Dobrawą, i pierwszym biskupem Jordanem.

W ramach Muzeum Pierwszych Piastów zorganizowano oddział pn. Wielkopolski Park Etnograficzny (il. 1), na prawym brzegu jeziora Lednica, na obszarze 21 ha. W programie przewidziano objęcie ochroną najcenniejszych obiektów z historycznej Wielkopolski. Reprezentują one różne formy budownictwa wiejskiego od XVI do XX w. Ekspozycja podzielona jest na część wiejską, gdzie można obejrzyć zagrody gospodarzy o zróżnicowanej zamożności, jak również sektor

1. Fragment Wielkopolskiego Parku Etnograficznego. Fot. J. Miecznikowski

1. Fragment of the Wielkopolski Ethnographic Park. Photo: J. Miecznikowski

dworski prezentujący własność średniozamożnej rodziny ziemiańskiej. W skład Wielkopolskiego Parku Etnograficznego wchodzi również trzy zespoły obiektów etnograficznych (łącznie 15 jednostek) zlokalizowane we wsiach na obrzeżach jeziora — w Lednogórze, Rybitwach i Dziekanowicach, o łącznym obszarze 4 ha. Do dnia dzisiejszego poprzez translokację zabezpieczono na terenie muzeum 70 obiektów budownictwa drewnianego wielkowymiarowego.

W 1984 r. przyłączono do Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, jako oddział Rezerwat Archeologiczny — Gród Piastowski w Gieczu, zajmujący obszar 8,5 ha. Jest to zespół grodowy, wielkością równy Lednicy. Jego największy rozkwit i znaczenie przypadają na ten sam okres, tj. 2 poł. X i 1 poł. XI w. Podobieństwo do Lednicy potwierdza niemal identyczna w rzucie budowla kamienna, która jednak w tym przypadku nie została zrealizowana poza fazę fundamentów.

W następnych latach muzeum pozyskało dalsze trzy cenne obiekty budownictwa wiejskiego zachowane *in situ*, które zostały wyremontowane i zakonserwowane; są to: wiatrak holenderski w Rogierówku, chałupa szachulcowa w Jerzykowie i chałupa z „glinobitki” w Rybitwach, mieszczące się na obszarze 0,5 ha.

Urzędy gminne w Klecku i Kiszkanie przekazały na rzecz Muzeum dwie enklawy przyrodnicze nad jeziorem, wzgórze widokowe w Waliszewie i gród stożkowy w Imiolkach, o łącznej powierzchni 2,5 ha.

W ostatnim okresie (1994 r.) muzeum wydzierżawiło od Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa gospodarstwo Dziekanowice i 55 ha gruntów w pasie nad jeziorem (z czego w krótkim czasie wykupiło na własność 22 ha). Do budynków po b. PGR przeniesiono dyrekcję muzeum oraz niektóre jego działy merytoryczne i administracyjne.

Wieloletnie zabiegi Muzeum na Lednicy i starania Rady Naukowej Szlaku Piastowskiego, z ówczesnym jej przewodniczącym prof. dr. hab. Gerardem Labudą, wspierane przez naukowe środowisko Poznania, doprowadziły do powołania w 1988 r. Lednickiego Parku Krajobrazowego (pierwszego parku krajobrazowego w woj. poznańskim). Zarząd i administrację nowego parku powierzono Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. W uzasadnieniu powołania parku podkreślono potrzebę ochrony krajobrazu historycznego, związanego z zabytkami Ostrowa Lednickiego i licznych stanowisk archeologicznych u wybrzeży jeziora, stanowiących pozostałości po dawnej aglomeracji lednickiej. Ważkim argumentem było zachowanie cennego krajobrazu o dużych wartościach przyrodniczych, nieznanego jeszcze przez cywilizację. Całość stanowi

swoisty rezerwat, który winien zostać przekazany przyszłym pokoleniom w obecnym stanie. Musi on również służyć nauce badającej przeszłość narodu.

Lednicki Park Krajobrazowy należy do najmniejszych w kraju, jego powierzchnia wynosi 6200 ha. Najistotniejszym elementem przyrodniczym jest oczywiście jezioro Lednica, typowo rynnowe jezioro polodowcowe, którego długość wynosi około 7800 m, powierzchnia 367 ha, a jego głębokość nie przekracza 16 m. Na jeziorze znajduje się pięć wysp, największa z nich — Ostrów Lednicki — ma powierzchnię 7,5 ha. Oprócz jeziora Lednica na terenie parku występuję jeszcze 6 innych małych jezior, z których jeziora Kamionek, Bachorce i Linie są malowniczo położone na zalesionej morenie. Krajobraz parku to typowo wielkopolski, płaski, odlesiony rolniczo krajobraz nizinny, urozmaicony drogami, rowami oraz zielenią śródpolną. Jedynie w północnej części parku występuję większe kompleksy leśne. Lednicki Park Krajobrazowy jest bogaty w zabytki. Poza obiektami należącymi do muzeum, o których była już mowa, znajdują się na terenie kilkunastu wsi w obrębie parku liczne zabytki wpisane w rejestr, jak i obiekty niezarejestrowane. Do największych wsi należą: Lednogóra (stacja kolejowa, poczta), Dziekanowice i Sławno. Na tym terenie posiadamy pięć kościołów zabytkowych, z tego dwa XVIII-wieczne, tj. drewniany kościół św. Katarzyny w Waliszewie (il. 2) i drewniany kościół św. Rozalii w Sławnie. Ten ostatni jest wyjątkowo pięknie położony na górze cmentarnej. Park wzbogacają krajobrazowo znajdujące się tu cztery grody wczesnośrednio-

wieczne oraz wiele zabytkowych budynków mieszkalnych i gospodarczych, tj. dwory, spichlerze, obory, stodoły itp.

Wielką wartość parku stanowi przyroda, oprócz wymienionych już wód 7 jezior, spotykamy zalesiony rejon w północnej części parku, tam też znajduje się około 30 pomnikowych drzew, w większości dębów. Na uwagę zasługują też inne enklawy zieleni, 7 cmentarzy, z czego 5 poewangelickich, już niegrzebalnych, będących jednak ciekawymi zbiorowiskami roślin (bluszcz, barwinek, cebulnica itp.). Przed II wojną światową osadnicy niemieccy stanowili tutaj znaczną część społeczności. Ciekawe drzewostany tworzą parki podworskie i parki wiejskie, które systematycznie są porządkowane i poddawane konserwacji.

Oba organizmy — muzeum na wolnym powietrzu i park krajobrazowy, funkcjonują na terenie woj. poznańskiego. Dla obu organizmów organem założycielskim jest wojewoda poznański, oba połączone są unią poprzez wspólny zarząd. Jest to jedyny w kraju eksperyment, gdzie dwie autonomiczne jednostki, mające własne rady naukowe, są tak ściśle związane ze sobą.

Eksperyment poznański trwa już 9 lat i można po tym okresie stwierdzić, że jest to eksperyment udany.

Jak doszło do połączenia muzeum i parku?

—O powołaniu Lednickiego Parku Krajobrazowego zdecydowało poszukiwanie odpowiedniej formy osłony prawnej dla relikwów związanych z początkami państwa polskiego o bezcennej wartości zachowanymi na wyspie jeziora Lednica oraz w jej bliskim sąsiedztwie.

2. Kościół w Waliszewie na terenie Lednickiego Parku Krajobrazowego. Fot. M. Chojnacka

2. Church in Waliszew in the Lednicki Landscape Park. Photo: M. Chojnacka

3. Muzeum Piastów na Lednicy. Fot. A. Kaszubkiewicz

3. Museum of the First Piasts on Lednica. Photo: A. Kaszubkiewicz

— Park był powołany na wniosek historyków, historyków sztuki, archeologów, muzeologów i w dużo mniejszym stopniu przyrodników, co zadecydowało o jego powiązaniu z muzeum.

— Park był pierwszy w województwie. Względy oszczędnościowe przemawiały za podporządkowaniem go dyrekcji muzeum.

— Przy muzeum działa od paru lat dobrze funkcjonujący zespół interdyscyplinarny do badań przeszłości Lednicy, skupiający uczonych różnych dyscyplin, również przyrodników. Zespół ten bada nie tylko wyspę, ale i jej szerokie zaplecze. Wyniki tych badań, często rewelacyjne, są publikowane w „Studiach Lednickich” i w „Bibliotece Studiów Lednickich”.

— Muzeum dysponuje dobrą bazą lokalową, kadrową i sprzętową.

Jaką rolę spełnia Park w nowym układzie?

Z ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 października 1991 r. wynika, że: „Park krajobrazowy jest obszarem chronionym ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe, a celem jego jest zachowanie, popularyzacja i upowszechnienie tych wartości w warunkach racjonalnego gospodarowania”. Muzeum na Lednicy przy pomocy wyznaczonego personelu podjęło działania zmierzające do realizacji zadań wynikających z uchwały o powołaniu parku. Polegało to w pierwszym okresie na zapoznaniu się ze stanem faktycznym zagrożeń przyrody i wartości kulturowych na terenie parku. Dla zbadania stanu świadomości proekologicznej społeczności lokalnych posłużono się

ankietą. Wynik, jaki otrzymaliśmy, był przerażający. W centrum Wielkopolski, pomiędzy Poznaniem a Gniezmem, społeczność (wśród niej jest dużo ludności napływowej, osiadłej tu po II wojnie światowej na gospodarstwach poniemieckich) wykazała niski poziom świadomości potrzeby ochrony środowiska i jego wartości kulturowych, które ją otaczają. Indywidualnie każdy był zainteresowany jedynie swoim własnym gospodarstwem.

W tej sytuacji dojść musiało do konfliktu z powodu niechęci do respektowania przepisów wynikających z ustawy o powołaniu parku, mimo że nie są one drastyczne. Park nie ogranicza działalności gospodarczej na swoim terenie, jedynie ją racjonalizuje. Sytuację pogarszały zmiany ustrojowe, szczególnie boleśnie odczuwane na wsi. Odium siłą rzeczy spadało na instytucję, która była pod ręką. W tej sytuacji zastosowaliśmy taktykę pozyskania społeczeństwa. Wiedzieliśmy, że bez tego ochrona cennego dziedzictwa nie powiedzie się. Wiele działań, stosunkowo dużej, jak na teren instytucji, skierowanych było na zaspokajanie potrzeb społeczności lokalnej:

— Ponieważ muzeum posiada miejsca pracy, przy pewnej umiarkowanej rotacji i powiększeniu zadań, istnieje stale możliwość zatrudnienia nowych pracowników z terenu; jest to bardzo ważny argument w ręku naszej instytucji.

— Mieszkańcy LPK otrzymali wolny wstęp na wszystkie ekspozycje organizowane przez muzeum i znajdujące się na jego terenie.

- Muzeum, choć to nie należy do jego obowiązków, wykonuje własnymi brygadami wiele prac na rzecz wsi: odnawia mniejsze obiekty zabytkowe, pielęgnuje przyrodę, porządkuje zaniedbane miejsca.
- Organizowane przez muzeum imprezy rozrywkowe są również przeznaczone dla miejscowej ludności.
- Muzeum współdziała ze szkołami miejscowymi udzielając im pomocy w zakresie dydaktyki i w organizowaniu różnego typu imprez.
- Muzeum nasze prowadzi różnorakie doradztwo wykorzystując szerokie kontakty z naukowcami, szczególnie w zakresie gospodarki wiejskiej i budownictwa.
- Muzeum współpracuje z urzędami gmin, organizacjami społecznymi, zakładami i gospodarstwami prywatnymi.
- Muzeum wydaje regularnie gazetkę „Lednica”, która propaguje w sposób bardzo przystępny działania proekologiczne; podaje również informacje z życia muzeum i parku.
- Muzeum w miarę swych możliwości udziela pomocy w różnych działaniach gospodarczych rolników. Można by wymieniać jeszcze dalsze inicjatywy, sądzę jednak, że i te wystarczą, aby zilustrować pewne zjawisko i ukazać mechanizm zmiany nieprzychylnego stosunku ludności do działań ochroniarskich, na pozytywny stosunek do instytucji, która wykonuje zadania związane z ochroną parku. Proces ten wymaga stale dalszego umacniania. Wynik pozytywny jest jednak nader widoczny. W tym momencie możemy mówić o argumentach przemawiających za współdziałaniem – symbiozą muzeum i parku, a mianowicie:
  - Wspólne działanie połączonych instytucji daje znacznie większe możliwości oddziaływania pozytywnego w terenie, w tym również na rzecz opieki nad zabytkami, nawet tymi nie wpisanymi do rejestru, czy kształtowania krajobrazu itp.
  - Większy stopień wykorzystania potencjału merytoryczno–naukowego dla prowadzenia wspólnej polityki ratowania zagrożonych obiektów zabytkowych, stanowisk archeologicznych oraz zespołów przyrodniczych.
  - Skuteczniejsze wykorzystanie bazy technicznej dla prowadzonych akcji ratowniczych w muzeum i parku.
- Wspólne ratowanie i rekonstrukcja krajobrazu kulturowego, w tym kształtowanie krajobrazu jako nieodzownego elementu składowego dla zespołu zabytkowego.
- Obopólne korzyści wynikające z działalności turystycznej (zwiedzanie, agroturystyka).
- Silniejsza argumentacja w pozyskiwaniu środków, co jest ważne z uwagi na skalę zapotrzebowania.
- Zwiększona atrakcyjność wspólnej idei ochrony zabytków i przyrody. Mniejsze koszty związane z reklamą.
- Kompleksowe rozwiązywanie problemów ratowania zabytków i ochrony krajobrazu kulturowego.
- Niższe koszty przy utrzymaniu wspólnych służb i wykorzystaniu bazy technicznej.
- Większy wpływ na opracowanie podstawowych dokumentów — planów ochrony zabytków i ochrony przyrody oraz planu zagospodarowania terenu.
  - Obok pozytywnej roli, jaką spełnia połączona instytucja, zanotować też trzeba negatywne zjawiska wynikające ze współdziałania tych dwóch organizmów. Ich skala nie jest jednak zbyt duża i nie przekreśla ona idei symbiozy. Do tych negatywnych zjawisk należą:
    - Większa liczba problemów do rozwiązania przez jeden zarząd.
    - Większy organizm powoduje trudności w sprawdzaniu dokładności wykonywanych zadań.
    - Niezadowolenie z powodu uciążliwości ograniczeń i zakazów obowiązujących w parku spada również na muzeum.

W ostatecznym bilansie zjawisk pozytywnych i negatywnych, współdziałanie stron zdecydowanie przeważa. Największym sukcesem spośród wielu działań jest opanowanie w znacznym stopniu dzikiej zabudowy, występującej często na tak atrakcyjnym terenie. Z kilku postawionych na dziko domków dokonano trzech przymusowych rozbiórek. Udało się również ochronić przestrzeń naturalnego krajobrazu pomiędzy wioskami. W miejscach przeznaczonych pod zabudowę stawia się budynki o wymaganym przez park kształcie architektonicznym. Te znaczące sukcesy są wynikiem symbiozy dwóch organizmów, wydawałoby się różnych (historycznego i przyrodniczego), a jednak komplementarnych w stosunku do siebie. Składa się to wszystko na wielką atrakcję, której nazwa brzmi — Lednica.

The Symbiosis of a Museum Complex with a Landscape Park upon the Example of the Museum of the First Piasts on Lednica

The author presents the history and the role of the Museum of the First Piasts on Lednica. He discusses stages of successive development — the transformation of the Ostrów Lednicki archaeological reservation into a museum, the creation within its framework of the Lednicki Ethnographic Park and the Lednicki Landscape Park, as well as the addition of

the archaeological reservation in Giecz and a number of ethnographic objects preserved in situ. Finally, the article considers the assets and faults of organising such a complex and the principles of the co-operation of the Museum with the authorities and the local community.